

נושאים בעמוד יד

ענינים

משכנתא דסורא
מעלת משכנתא דסורא
משכון של יורשים
ירושת בכור
שמיטת כספים
כשמסלקו איזה פירות משאיר
מתי המלוה צריך לצאת מהקרקע

משכון
אתרא דמסלקי
אתרא דלא מסלקי
תשלום על שימוש במשכון
משכנתא בנכייטא - בנכיון
משכנתא בלא נכייטא
קיצותא

הלכות

כשמסלקו איזה פירות משאיר
מלוה שאמר שיסתלק האם צריך קנין

שימוש במשכון
החילוקים בין יכול לסלקו או לא

עין משפט
גר מצוה

ע א מיי פ"ו מהל' מלוה
הל' ז ופ"ו הל' א סמג
לאוין קלג טוש"ע י"ד סי'
קעב סעי' א צהג"ה:
צא ב מיי שס פ"ו הל' ח
סמג שס טוש"ע שס

עב ג ד מ"י פ"ו שס ה"י
ד סמג שס טור י"ד
ס"י קעב וטו"ש ח"מ
ס"י סז סע"י ז וס"י רעח
סע"י ז:
עב ד ה ו מ"י שס סמג שס
טור י"ד שס:
עב ז ח מ"י שס הלכה ג
סמג שס טור י"ד
שס:
עב ח י טור י"ד שס:

ליקוטי רש"י

[illegible][illegible]

במישולם שנייה איין תיפוק ארעא דא ביא כסף. תימא
מה בין זה לגביית' דע"כ יכול לסקול דאס לא היה יכול
לסקול אס קן בלא גבייתא נמי שרי כדמשמע לעיל דקאמר באתרא
דמסקלי לא יכול אלא בגבייתא משמע אבל באתרא דלא מסקלי

[illegible]

האי משכנתא באתרא דמסקין
שרי למיכל שרי 20
דכתבי בה הכי במש
ארעא דא בלא כסף. 21
דרב יהושע אמר
באתרא דמסקין אין
ואין הבכור נוטל ב
משכנתא דבאתרא
גובה הימנו ודבכור
שרייתו משכנתא.

ושבעית משמחתה. לא דמי לתלמה על העיסוקן **לדוניה** משמחתה^א דשמי מטלטלין דקפיס לכו וקנה לכו שלג נשעת הלכותו כר' יתכן (קמץ דף 38.) וזהו שם נשעת הלכותו שחזר של חמץ בידך חלל קרעק לא:

והלכתא בידך ^אקמא מיניה. וזין לפרש משום דמלוא קלמא מתקלמא וכו' פטומי מילי ללוה איבעי לתקומי^ב דאיכא אמתא דנראה למקלמא ליתא ללוה יתנה^א ונראה דאורייתא לארס עלום הימנו פסא דאפי' אלס יתנה הלוי כרץ קנין שלא יחזור של דלי בתמחילי חמץ אפי' הכי תאבדא עלה סלקא כיון של עמד ונחות לא יכול לקטט אלא מה שזול מקטט לו **רבינא** אבד בגבייתא. ויתמה לגלילי אמרין לזרעא דלעני בגבייתא לא יכול שרע דלעני יסלקינן בקיטורא דר חאט ויזינא וסאפינן מן דשרי נזודה בגבייתא דאסור ללן הפסחא לזרעא דמרגנ

"ואומר ר"מ דבינא לא הוה רחל ליעול הסע ולשנות עמנו זורבא
 ממרנן ועדו מנאם מונאם דספרן כל רבינו סע דפרס ממרנן זורבא
 געבולא קענטאן וויי ר"מ נביחא דבינא וויי קענטאן זאכט
 דאמר לעיל תמס שטס אכלים בניחא ממאן ואליך שיימיך לטובא
 פירובא דהא"י פליגי בר אחא דבינא קיימאן לך"ו דבינא קענטאן
 אכס גמס וויי קענטן בר שפסן דקיי"ו כרד ש"ס דלא אכס
 גענייחא וילא שרי לזורבא מרנן אלס כמענטא דסורא אס כן ר"ל
 גענייחא דהא"י הוה קענטא מנאס שרי אלס כמענטא דסורא:
 ועמו

וּפְסִי' הוּא גְדוּלוֹת שֶׁל מוֹכֵר: אֵינִי דֹא' אֲנֵהְיִי: לִפִּי שָׁקוּ לוֹ מֵעַתָּה מִתְּנֵה שֶׁחֶל לִסְתָּקִי עַד כִּי וְכֵן שָׁקוּ כֹ' וְעַל מִנֵּה כִּי מִתְּנֵה כָּל הַדְּרִיכִים שֶׁיֵּהְיֶה: בָּרִיךְ 'שְׂמִינִי מִיְּמִינִי: לֵאמֹר לִי קִי מִתְּנֵה וְיִצְחָק וְזִי: וְשֹׁמֵר אֶל מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים מִלֵּב פִּירוֹת עֵד: לֵאמֹר אֲבִי: וְנִתְמַר לְמַלְאָכָי קֹהִל: שִׁדְּה אַהֲוָה: שְׁאֵמֶרֶה מוֹרֵה (יִקְרָא ס) לְפָנֶיךָ מִשְׁשִׁים שָׁקֵל לְבִית זֶרֶק מוֹמֵר שְׁעוּרִים לְאֲרֻעִים וְנִשְׁע שְׁנוֹת הַיּוֹבֵל:

בגדולים. ואע"ג דאכל שיעור
אכילתן אבק רבית הוא ואין
לא ניכול פירא אלא בנכית
לשנה דנראה כמוכרו לו ויורד

מגדולי'ם. **אמר** רבא בריה דרב יוסף משמיה דרבא *האי משכנתא באתרא דמסלקי לא גיבול אלא בנכיתא גזרובא מדרבנן אפילו בנכיתא לא גיבול אלא במאי גיבול בקצותא ונתיירא למאן דאמר קצותא שריא אלא למאן דאמר קצותא אסירא מאי איכא למימר דאמר קצותא פליגי בה רב אחא ורבנא חד אמר קצותא שריא וחד אמר קצותא אסירא הדיכי דמי קצותא דאמר להו קדוש המש שנין אפילו פירי איכא דאמרי כל בלא גיבולא אסור אבל הדיכי דמי קצותא דאמר להו קדוש המש שנין אפילו בנכיתא במאן ואיך שיימנא פירי כולוהו פירי מאן דאמר בקמייתא שריי בבתייתא מאן דאמר בבתייתא הדיכי למיכל שרי ² כי *משכנתא דסרא דכתיבי בהו הכי במשלש שניא אילין תריסוק וארעא דא בלא כסף. ורב פפא ורב חונא בריה דרב יחושע אמרי תרייהו ² האי משכנתא באתרא דמסלקי אין בעל חוב גובה הימנה ואין הבכור נוטל לה פי שנים ושבעות משכנתא ¹ ובאתרא דלא מסלקי בעל חוב גובהה הימנו ובכור נוטל בו פי שנים ואין שבעות משכנתא. ואמר ³ מר וזטרא משמיה דרבא פפא *האי משכנתא באתרא דמסלקי דרבא פפא *האי משכנתא באתרא דלא מסלקי ליה אפילו תמירי אבדייא ⁴ ואי אנהבנהו בסיסין קננהו ולמאן דאמר ⁵ כליו של לוקח ברישות מוכר קנה לוקח אפילו דלא אנהבנהו בסיסין קננהו: ⁶ פשיטא

באתרא דמסלקי ואמר לא מסתלקא הא קאמר דלא מסתלקא אלא באתרא דלא מסתלקי ואמר מסתלקא מאי צריך למקנא מיניה או לא רב פפא אמר לא צריך למקנא מיניה רב ששת בריה דרב אידי אמר צריך למקנא מיניה ולתכלת ⁷ צריך למקנא מיניה. ⁸ אמר אייל ⁹ ואיתי' וזו לא אכיל אייל ואטרה ואיתי' וזו רבינא אמר אכיל אייל וזמר וזמר ¹⁰ בריה דרב מרי אמר לא אכיל 'ולתכלת לא' ורב כהנא ורב פפא ורב אישי לא אכיל בנכיתא רבינא אכיל בנכיתא אמר מר וזטרא מאי עמקא דמאן דאכיל בנכיתא מידי דהוה אשדה אחתה שדה אחתה לאו אע"ג דקא אכיל פירי טובא אמר רבא רבא

קא

הסם ולעשות עמנו צדקה
 ויראם פערס נאמקס צורנא
 צינא יארן קורנא חרנא
 נכאן וולן שימין לסנא
 צינא זלן דרינא קורנא
 יארן כרד זלן ארץ
 נמנא דקורא אס קן ר"ל
 זלן נאמנא דקורא:
 וענו

אנבדוניהה. לפי שקנו לו מחלואיו שכן כליו: ואמר לא מִסֵּם
שִׁים בִּי וְעַל מִנֵּחַ כֵּן נָתַן מַעֲשִׂים וְקִרְקַע נִקְחָה בִּצְקָה בִּי
מִיִּינֵה. דְּלִי אֵל קָרִי מִיִּינֵה דְּיִדְרֹא עֲגֵלְמָה וְלִי וְיִחֹל
לִי פִירֹת עֹד: לא אֵל הִוֵּל וְהַמְעֹתָה מְנֻסִּים לִי וְלֵאמֹר
דִּם מִרְיָהּ (יִקְרָא כ) לְפָדוּתָם מִן הַקֶּדֶשׁ לְפִי הַשִּׁים שַׁעַר
דְּרַעֲסִים וְחֹשֶׁעַ שְׁנֵת הַיּוֹנֵל: וְהִנֵּה דִאֲבֵי פִירֵי. הַקֶּדֶשׁ טוֹבֵאֵל

מסורת הש"ס
עם הוספות

(א) לקמן קי' צנא צמא
 :ס' [למ'] עי' תוס' לעיל
 :סד. ד"ה מה, (ב) קדושין
 :ס' צנא צמא :ס' :ס'
 :ס' צמא וזה ע"ל:
 :ס' פסחים (ד) ב"ק
 :ס' ב"ב קד, (ה) ע"י
 :ס' שביעית פ"י
 :ס' לקמן צט;
 :ס' ערכין כה, (ז) עי'
 :ס' לקמן תור"ה והא,
 :ס' כדלעיל ס', פסחים
 :ס' עד ע"ב.

ג.הות חב"ח

(ב) רש"י ד"ה למאן
דאסר וכו' אסר היכי
שרי:

הגהות הגר"א

[א] גמ' אמר איז
 ב' ג"כ הרמז
 השמיטו וכן הרי"ף
 ב' רש"י ד"ה ואמר
 [ב] מסתלקא בשעת
 ב' ורמזין ורש"י
 ומפשים אפילו אחר מתי
 מעות. ג' ורמז' וכתבו
 הרמז' מפשים כפרס':
 [ג] תוס' ד"ה ואלכתא.
 ורמז' ב' ורש"י
 זמנה מעות כמ"ש רש"י.
 ד"ה וטור אצל הרמז' ש
 אינו מחלק כלל זה
 משמע דלפי' כשעת
 הולאה ועי' ג':

גליון הש"ס

מ' כי משכנתא
דסורא. עין פסחים דף
קצ"ב מ"א וגוף גדול:
תוס' ד"ה רבינא וכו'
אור"ת דרבינא ז"ל
דיה רוצה. עין גל"ה
רנא א"ס ס"ס תקנא:

הגהות וציונים

[א] צ"ל אמר (ב"ש)
 כ"ה בכל הכ"י ובכל
 הראשונים (דק"ס):
 "להם" ליתא ברש"י:
 על הרי"ף ובכת"י:
 [ב] נדצ"ל ומיחייבי
 באה"מ: [ג] כאן צ"ל
 חפסק הנקודה (דק"ס ע"פ
 כת"י הגמ'): [ד] נדצ"ל
 דבהא (באה"מ):

[illegible][illegible]

ששפון של מטלטלון קיימין וטעמא
צידדו לרעין (לשון דמיון)
ענין: דבר הוב גרבה מוטן. (דבר
אפי' מתמרי דאבדויא. כשגורני
דקולן וטעמא התמרים עליהם
סוף מן התמרים הלעזש על
הם שמתן צחור סלים בשטען
הם קודם קעצל עמטיו וקרה
ענין: כ'יו ש' לוקא וזנין יו.
[2] בשעת מן מעוט המה
דך מחק צין דך שניכות² צין
א' אשטן מן דך אפי' איון
עו לו רשות להיטע שומט ואוכל.
א' סלע ופודיון לשנה³ כפי חשבון
שיוין פירות של כל סלע הרבה:
פירא

עמוד יד דף סז ע"ב

נושאים המבוארים בעמוד זה

משכון

בעמוד זה מדובר על לווה הנותן למלוה קרקע למשכון עבור ההלוואה שמקבל ממנו, שהמלוה יחזיק בה כבטחון לפרעון החוב, והיא נקראת '**משכנתא**'. לפי הנהוג היה המלוה משתמש בקרקע, ואוכל את הפירות של הקרקע באותן שנים עד לפרעון ההלוואה, יוצא לכאורה שהמלוה מקבל רבית, כי חוץ מפרעון ההלוואה, הוא גם מקבל קרקע לשימוש ואוכל את הפירות שלה.

אתרא דמסלקי

כפי שלמדנו בעמוד הקודם, היו שני מנהגים עיקריים בסילוק המלוה מקרקע המשכון.

'**אתרא דמסלקי**' כלומר, היו מקומות שבהם היה נהוג שניתן לסלק את המלוה מהשדה, דהיינו שאם הלווה משיג את הכסף לפני זמן הפרעון, הוא פורע ומקבל חזרה את השדה, [אבל המלוה בכל האופנים אינו יכול לדרוש באמצע התקופה, את פירעון הלואתו על ידי החזרת המשכון].

אתרא דלא מסלקי

אך היו מקומות שנהגו שאי אפשר לסלק את המלוה מהשדה, שאף אם הלווה מביא את הכסף באמצע התקופה, אינו יכול להוציא את המלוה מהשדה, עד זמן הפירעון שהיה מוסכם מראש, כי ההסכם ביניהם הוא כעין מכירה לזמן. מטעם זה יש הסוברים שאין איסור רבית באתרא דלא מסלקי, מכיון שזה כעין מכירה, כאילו המלוה קונה את הקרקע מהלווה בשעת ההלוואה, וחוזר ומוכר לו אותה בשעת הפרעון.

תשלום על שימוש במשכון

עוד חילוק יש במשכנתאות אלו, בענין תשלום עבור שימוש ואכילת הפירות, שיכולים הלווה והמלוה לסכם ביניהם בשני אופנים:

משכנתא בנכיתא' - בנכיון

משכון שמשוכם בין הצדדים שמנכים מהחוב סך מסוים כל שנה שהמשכון נמצא אצל המלוה, עבור השימוש ואכילת הפירות. נמצא שבסוג זה של משכנתא המלוה אינו אוכל את הפירות בחינם, אלא משלם עבורם סכום מסוים. אולם יש לציין שסכום זה הינו סכום קטן מאוד יחסית לשווי הפירות, לדוגמא, אם ישלם 100 ₪ לחודש על מה שאכל מהשדה בחודש זה בשווי של עשרת אלפים ₪, נחשב תשלום, ומפחיתים סכום זה לכל חודש עד פרעון החוב. [הטעם שמותר בניכוי רק סכום קטן הוא, היות שהמשכון הוא כמכר למלוה לתקופה זו^א, והיות שמפני שיש בעיסקה זו סיכון מסוים שמא לא יצמחו פירות השנה, הרי זה רק רבית דרבנן, וכשמנכה אפילו רק סכום קטן, הוא נחשב כמוכר שדה זה הממושכן לו^ב]. הגמרא דנה האם תשלום זה מתיר את אכילת הפירות.

משכנתא בלא נכיתא

לעומת זה ב'משכנתא בלא נכיתא', אין מנכים כלל מהחוב, והמלוה אוכל את הפירות במשך תקופת ההלוואה בחינם. כמובן שבמשכנתא זו יש איסור רבית.

קיצותא

ישנה דוגמא נוספת של הסכם, הנקרא בגמרא 'קיצותא', שסיכמו ביניהם שבחצי מתקופת ההלוואה יאכל המלוה את הפירות [בחינם, או בתשלום סמלי לפי גירסא אחת בגמרא], ובחציה האחר ישלם ללווה את מלוא מחיר פירות השדה, על ידי קיזוז מחוב הלווה. הסכם זה עדיף מבחינה הלכתית, כי בכך נוהג המלוה בשדה כאריס, שכן חצי מהפירות הוא אוכל [בלי תשלום או בתשלום סמלי], וחציים מקבל בעל השדה.

משכנתא דסורא

בגמרא מוזכר סוג נוסף של משכנתא, והיא 'משכנתא דסורא'. דהיינו שבכל שנה שהמלוה מחזיק את השדה ברשותו הוא מנכה סכום מהחוב, ולאחר שעבר סך מסוים של שנים החוב נפרע לגמרי, והוא מחזיר את השדה ללווה ללא שום פירעון. נמצא שסכום ההלוואה הוא כעין תשלום שכירות מראש על שימוש המשכון, שהרי אין הלווה מחזיר לו את החוב כלל, ולכן אף אם התשלום השנתי הוא פחות מהשווי של שכירות הקרקע, אין בכך איסור רבית כלל, שהרי מותר לשלם מראש שכירות אפילו בהוזלה גדולה מאד לכל הדעות. במשכנתא זו צריך לכתוב בשטר נוסח של "במישלם שניא אלין תיפוק ארעא דא בלא כסף", משום שרק כך זה נראה כשכירות.

מעלת משכנתא דסורא

אופן זה עדיף מ'משכנתא בנכיתא' שנשאר בסוף התקופה חלק גדול מהחוב, לעומת 'משכנתא דסורא' שבה לאחר תום התקופה לא נשאר כלום מהחוב. ואף שבאמת זוהי

א. רמב"ן וראשונים לעיל דף סז ע"ב. ב. רש"י ד"ה באתרא דמסלקי, ולעיל שם ד"ה קא משמע לן.

הלואה ולא מכר, שהרי מדובר גם ב'אתרא דמסלקי', שהלווה יכול להביא את הכסף באמצע התקופה ולקבל את השדה בחזרה, מכל מקום מכיון שזה כמכר, מותר.

הרי יש כאן שלושה נידונים מרכזיים במשכון.

א. מסלקי או לא מסלקי. ב. בנכייטא או שלא בנכייטא. ג. סוג הנכייטא: נכייטא רגילה, או קיצותא, או משכנתא דסורא.

בהמשך הגמרא מובאים עוד כמה דיונים בדיני משכנתא:

משכון של יורשים

א. שאלה אחת, לענין **מת** שהשאיר נכסים ליורשיו, שבעלי החובות שלו, כידוע, אינם יכולים לגבות אלא מקרקעות ולא ממטלטלים, אם השאיר האב שדה שקיבל כמשכון מהלווה, האם זה נחשב כקרקע ובעלי החובות יכולים לגבות ממנו את החוב, או נחשב רק כפירות.

ירושת בכור

ב. שאלה נוספת לענין **בכור** המקבל פי שנים מירושת אביו, אך מקבל כן רק ב'מוחזק' ולא ב'ראוי', כידוע, האם שדה שקיבל האב כמשכון מהלווה נחשב 'מוחזק' בידו, והבכור מקבל בו פי שנים כדין, או שאינו אלא 'ראוי', והבכור אינו מקבל פי שנים.

שמיטת כספים

ג. שאלה שלישית היא לענין **שמיטת כספים**, האם חוב כזה שהמלווה קיבל עבורו משכון נחשב עדיין לחוב וממילא שמיטה משמטת אותו, או שהוא נחשב כמכירה ושמיטה אינה משמטת.

כשמסלקו איזה פירות משאיר

ד. דיון נוסף בגמרא הוא, כשהלווה מסלק את המלווה מהקרקע על ידי פרעון הכסף, איזה **פירות** הוא משאיר אצל המלווה, ואיזה פירות הוא לוקח עמו עם הקרקע.

מתי המלווה צריך לצאת מהקרקע

ה. כמו כן הגמרא דנה, מתי המלווה צריך **לצאת מהקרקע**, האם מיד כשהלווה מודיע שהוא הולך להביא את הכסף, או שמא עד שהלווה אינו מביא את הכסף בפועל אין המלווה צריך לצאת.

גמרא

משכנתא במקום שיכול לסלקו

אמר רבא בריה דרב יוסף משמיה דרבא, האי משכנתא, שדה שהמלוה קיבל כמשכון עבור הלואה, באתרא דמסלקי, במקום שבו נהוג שהלווה יכול לסלק את המלוה מהקרקע [על ידי פרעון החוב], לא ניכול, המלוה לא ישתמש בו ולא יאכל את הפירות, אלא בנכייתא, אלא אם כן מנכים סכום קטן מהחוב, כתשלום שכירות עבור כל שנה שהוא משתמש ונהנה מהשדה, אפילו אם סכום הנכיון הוא סכום קטן מאוד.

משכנתא דלא מסלקי

הגמרא נוקטת דין זה באתרא דמסלקי, כיון שבאתרא דלא מסלקי, שהלווה אינו יכול לפרוע את החוב לפני זמן הפרעון כדי לקבל את הקרקע של המשכון, המשכון דומה יותר לשכירות, ולכן שם מותר לכתחילה לאכול את הפירות בכל ענין (רש"י).

משכנתא בתלמיד חכם

וצורבא מדרבנן, תלמיד חכם, שצריך להקפיד יותר על מעשיו, אפילו בנכייתא לא ניכול, אף באופן זה לא יאכל, [פן ילמדו ממנו לזלזל באיסורין] (רש"י).

האופן שמותר גם לתלמיד חכם

שואלת הגמרא, **אלא במאי ניכול, באיזה אופן מותר גם לתלמיד חכם לאכול פירות.** עונה הגמרא, **בקיצותא, [-בקצבה],** בסוג משכנתא שבו זמן אכילת הפירות קצוב לזמן מסויים בלבד, וכמו שהגמרא מבארת בהמשך, ורק במשכנתא זו מותר לתלמיד חכם לאכול פירות.

דעות האוסרות בזה

שואלת הגמרא, **הניחא למאן דאמר קיצותא שריא,** דין זה מיושב רק לפי הדעה שקיצותא מותרת, [בהמשך תבאר הגמרא מהי 'קיצותא'], **אלא למאן דאמר קיצותא אסירא, מאי איכא למימר,** לפי הדעה שגם קיצותא אסורה מה נאמר, [איך יכול תלמיד חכם לאכול פירות].

דין קיצותא

דאתמר, הרי למדנו, קיצותא, פליגא בה רב אחא ורבינא, רב אחא ורבינא נחלקו בדין 'קיצותא', חד אמר, קיצותא שריא, אחד מהם סובר שמותר לעשות את ההסכם של קיצותא, וחד אמר, קיצותא אסירא, והשני סובר שאסור לעשות הסכם זה.

הגמרא מבארת מהי 'קיצותא'

היכי דמי קיצותא, איזה הסכם נקרא 'קיצותא', דאמר ליה, שהמלוה אומר ללווה, עד חמש שנים אכילנא לה בלא נכייתא, עד חמש שנים אוכל מפירות השדה הממושכן חינם ללא נכיון, [כלומר בלי לנכות כלום מסכום החוב], מכאן ואילך, לאחר שיעברו חמש שנים, שיימנא לך כולהו פירי, אעשה לך שומא על כל הפירות, [-אחשב כמה פירות אכלתי, ואקזז מהחוב את מחירם המלא].

רעיון ההיתר כאן הוא שהמלוה אוכל פירות כמו אריס, שהרי הוא משקיע ועובד בשדה, ועל כן הוא אוכל חצי מהפירות.^ג

ג. מיירי באתרא דמסלקי, (רש"י ד"ה באתרא דמסלקי), ואוכל את השנים הראשונות חינם דהוי כאריס, (משמעות

דעה נוספת במהות 'קיצותא'

איכא דאמרי, ויש אומרים, **כל בלא נכייטא אסור**, אם לא מנכים כלום מסכום החוב [וכמו בהסכם הנ"ל בחמש שנים הראשונות], אין שום היתר לאכול מהפירות, **אבל היכי דמי קיצותא**, איזה הסכם נחשב קיצותא שמותר, **דאמר ליה**, המלוה אומר ללווה, **עד חמש שנים אכילנא בנכייטא**, עד חמש שנים אוכל מהפירות בנכיון, [אפילו אם הוא מזער], **מכאן ואילך**, לאחר שיעברו חמש שנים, **שיימנא לך כולהו פירי**, אעשה לך שומא על כל הפירות, [-אחשב כמה פירות אכלתי, ואקזז מהחוב את מחירם המלא].

סוג זה של הסכם קל יותר ממשכנתא רגילה בנכייטא, שתלמיד חכם יש לו להחמיר שלא לעשותו, מכיון שבסוג זה, לאחר חמש שנים נותן את כל התמורה לבעל השדה על ידי קיזוז הפירות מהחוב, ויכול להיות שהשדה יחזור ללווה ללא שום כסף.

דרגות האיסור בקיצותא

מאן דאסר בקמייתא, הדעה [הראשונה] האוסרת בדרך הראשונה של קיצותא, [שבחמש שנים הראשונות אוכל המלוה את כל הפירות בלי שום נכיון], **שרי בבתייתא**, מתירה בדרך האחרונה, [כשגם על אכילת חמש השנים הראשונות מנכה המלוה משהו מהחוב], והרי יש לנו דרך המותרת לכל

הדעות, אבל **מאן דאסר בבתייתא**, לפי הדעה [השניה] האוסרת גם בדרך השניה, **היכי שרי למיכל**, באיזה אופן מותר לאכול פירות משכנתא, הרי תלמיד חכם אסור לו לאכול בנכייטא, ואם גם בקיצותא אסור, איזה אופן נשאר לתלמיד חכם לאכול פירות המשכון בהיתר.

מתרצת הגמרא

שרי כי משכנתא דסורא, הדרך המותרת אף לתלמיד חכם, היא כמו המשכנתא הנהוגה בעיר סורא, **דכתבי בה הכי**, שהיו כותבים בשטר כלשון זו: **"במשלם שניא אילין**, כשיגמרו שנים אלו, [-סכום של שנים שהצדדים הסכימו ביניהם], **תיפוק ארעא דא בלא כסף"**, תצא קרקע זו ללא תשלום כל שהוא. בדרך זו, מכיון שהחוב נגמר על ידי אכילת הפירות, הרי זה כשכירות, ולכן מותר לכל הדעות אפילו לתלמיד חכם, [ואפילו ב'אתרא דמסלקי', שהלווה יכול לסלק את המלוה מהשדה באמצע התקופה^ד].

הלכות משכנתא דיני ממונות

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אמרי תרוייהו, שניהם אמרו, **האי**

ריטב"א, ח' הר"ן ושטמ"ק). במקרה זה הרבית היא שאולי הלווה יסלק את המלוה באמצע ונמצא שהמלוה אכל חנינם את השנים הראשונות, וטעם ההיתר הוא משום שאם הלווה לא יסלקנו [שהרי ירצה שהמלוה יעבוד לו חנינם בשנים האחרונות], תחזור הקרקע ללווה ללא תשלום החוב כלל, כמו במשכנתא דסורא דלהלן (תורי זהב פתיחה לס' קעב ד"ה והנה בשיטה). וע"ע באורך בעומק הרבית ס' כד. ד. תוס' ד"ה במישלם, שו"ע ס' קעב ס"א, ש"ך סק"ג. ה. ראה בהרחבה עומק הרבית ס' כד.

בתוך תקופת ההלואה, [הרי זה נחשב למכירה לזמן, כאילו המלוה קנה את השדה למשך תקופת ההלואה, ולכן הדין שונה בשלושת ההלכות:], **בעל חוב גובה הימנו**, לאחר מותו של המלוה, יכולים בעלי חובו לגבות משדה זה, כיון שיש לו קנין בגוף הקרקע, **ובכור נוטל בו פי שנים**, כשבניו מחלקים ביניהם את נכסיו, נוטל הבכור פי שנים גם בשדה זה, שהרי זה נחשב כשדה שלו, **ואין שביעית משמטתה**, חוב זה שהמלוה קיבל עבורו משכון נחשב כחוב גבוי, ועל כן שמיטה אינה משמטת אותו.

עוד הלכה במשכנתא בדיני ממונות

ואמר מר זוטרא משמיה דרב פפא, האי משכנתא, משכון שהמלוה קיבל מיד הלווה עבור החוב, **באתרא דמסלקי** במקום שהלווה יכול לסלקו מהקרקע, [על ידי פרעון החוב], **מסלקי ליה**, אפשר לסלק את המלוה, [כשהלווה מביא כסף לפרעון החוב], **ואפילו מתמרי דאבודיא**, אף מתמרים שנפלו כבר מהעצים על המחצלות, ואף שלכאורה התמרים כבר שייכים למלוה, [שהרי עד פרעון החוב הוא אוכל את הפירות], מכל מקום מכיון שהמלוה עדיין לא זכה בהם, יכול הלווה לסלק אותו מהם. ואף אם המחצלות היו של המלוה, והרי כליו של אדם קונים לו, מכל מקום המלוה לא זכה בתמרים, משום שכליו של אדם אינם קונים לו אם הם ברשות המוכר, והרי קרקע זו שייכת ללווה, אף בשעה שהמלוה יושב בה.

משכנתא, שדה שהמלוה מחזיק בידו כמשכון, **באתרא דמסלקי**, במקום שהלווה יכול לסלק את המלוה מהשדה, גם בתוך תקופת ההלואה על ידי פרעון דמי החוב, [ועל כן אין זה נחשב למכר כלל, ואין השדה שייך למלוה ואין לו בו קנין אלא לפירותיו, וממילא נוהגות בו שלושת ההלכות הבאות:].

אין בעל חוב גובה הימנה, אם המלוה [שקיבל את המשכון] מת, שלפי ההלכה הקרקעות שלו משתעבדים למלוים שלו והם יכולים לגבות מקרקעותיו, אולם שדה זה מכיון שאין הוא שייך לו, דינו כמטלטלין, ולכן אין הבעל חוב יכול לגבות ממנו.

ואין הבכור נוטל בה פי שנים, אם מת ובניו מחלקים את נכסיו, הרי הבכור נוטל פי שנים רק במוחזק ולא בראוי לבוא, [כלומר, הוא מקבל פי שנים רק במה שיש כבר כעת, ולא בדברים העתידיים לבוא], וכיון ששדה זה אינו נחשב 'מוחזק' ביד האב, כיון שהלווה יכול לסלקו ממנו, והחוב שהלווה חייב לו, וכן הפירות העתידיים לבוא אם לא יסלקו, הרי הם ראויים לבוא, ואינו נוטל בהם פי שנים.

ושביעית משמטתה, חוב זה שהמלוה קיבל עבורו משכון עדיין נחשב כחוב, ואינו נחשב כחוב פרוע, ועל כן שמיטה משמטת אותו. כל זה רק באתרא דמסלקי, שאז אין השדה שייך למלוה.

הלכות במשכנתא שאינו יכול לסלקו

ובאתרא דלא מסלקי, אולם במקום שהלווה אינו יכול לסלק את המלוה מהשדה

אם עשה קנין בפירות

ואי אגבהנהו בסיסני, אך אם המלוה כבר הגביה את התמרים בסליו, [קודם שפרע הלווה את חובו], **קננהו**, קנה אותם המלוה, ואין הלווה יכול לסלק אותו מהם, **ולמאן דאמר**, ולפי הדעה הסוברת - **כליו של לוקח ברשות מוכר קנה לוקח**, שאפשר לקנות בקנין [כליו של אדם], גם כשהכלים מונחים ברשות המוכר, ואין רשות המוכר מונעת אותו מלקנות, **אפילו דלא אגבהנהו בסיסני**, גם אם עדיין לא הגביה המלוה את התמרים בסליו, **קננהו**, קנה אותם המלוה, שהרי נפלו לתוך מחצלותיו.

העולה להלכה מסוגיא זו, שבאתרא דמסלקי, כשהלווה מביא את הכסף, והוא מסלק את המלוה מהקרקע, הלווה מקבל את הפירות, אף את אלו שכבר נגמרו, אם המלוה עדיין לא קנה אותם, ורק אם המלוה עשה בהם מעשה קנין, אז הם שייכים כבר אליו, והלווה אינו מקבל אותם.

מלוה המתנה שאינו מסתלק

פשיטא, הלכה זו היא פשוטה - **באתרא דמסלקי**, במקום בו נהוג שהלווה יכול לסלק את המלוה, **ואמר**, המלוה סיכם עם הלווה, [מראש בעת נתינת ההלוואה], ואמר לו, **לא מסתלקנא**, אינני רוצה להסתלק, [כלומר, על תנאי זה אני נותן לך את ההלוואה, על מנת שאף אם תפרע את החוב, לא אצא מהשדה עד כך וכך שנים], **הא קאמר דלא מסתלקנא**, הרי אמר במפורש שהוא אינו מסתלק

מהקרקע, ואם כן ודאי עליהם לנהוג כפי המסוכם, והוא אינו חייב להסתלק מהקרקע.

מלוה שהתנה שיסתלק

אלא, השאלה היא בדוגמא הפוכה: **באתרא דלא מסלקי**, במקום שנהוג שהלווה אינו יכול לסלק את המלוה, **ואמר**, המלוה סיכם עם הלווה [מראש], **מסתלקנא**, אני מוכן לצאת מהקרקע כשתפרע את החוב, **מאי**, איך יהיה הדין, **צריך למקנא מיניה**, האם צריך לעשות מעשה קנין על התחייבותו זו, **או לא**, או שאין צורך, וההתחייבות שלו מספיקה לחייב אותו.

הטעם שצריך קנין

הטעם שכאן יהיה צריך לעשות מעשה קנין על ההבטחה, הוא מפני שכאן בעניינינו היה הלווה צריך לעשות את התנאי, ולא המלוה, שהרי זה לטובתו של הלווה, ולכן יתכן שהתחייבותו של המלוה, שהיא לרעתו, אינה אלא 'פטומי מילי' בעלמא, ואינה מחייבת אותו כלל, וכפי שלמדנו למעלה¹.

מחלוקת אמוראים בשאלה זו

רב פפא אמר, **לא צריך למקנא מיניה**, אין צורך לעשות מעשה קנין, ודי בהתחייבות שלו, **רב ששת בריה דרב אידי אמר**, **צריך למקנא מיניה**, צריך לעשות מעשה קנין. **והלכתא צריך למקנא מיניה**, הגמרא פוסקת להלכה כדעת הסובר שצריך לעשות מעשה קנין, וללא הקנין אין כלום בדבריו, והוא לא יצטרך לצאת מהקרקע.

1. בתחילת דף סו ע"א, עמוד יא.

מאימתי חייב המלוה להסתלק מהקרקע

אמר הלווה למלוה, איזיל ואייתי זוזי, אני הולך להביא כסף [לפרעון החוב], לא אכיל, [פשוט הוא] שכבר אסור למלוה לאכול פירות, שהרי משעה שהלווה מביא את הכסף, על המלוה להסתלק מהקרקע.

אמר שיטרח להביא כסף

ואם הלווה אמר רק איזיל ואטרח ואייתי זוזי, אני הולך לטרוח [-לחפש] להביא כסף, ולכן אל תמשיך לאכול את הפירות], נחלקו בזה אמוראים: רבינא אמר אכיל, בינתיים רשאי המלוה לאכול את הפירות, [שהרי לא בטוח שהוא אכן יצליח למצוא כסף, ומתי יביא את הכסף], ומר זוטרא בריה דרב מרי אמר לא אכיל, משעה שהלווה אמר שהוא הולך לחפש כסף, אין המלוה רשאי יותר לאכול את הפירות. והלכתא, ההלכה נפסקה - לא אכיל, שאסור למלוה לאכול יותר מהפירות.

יש להבהיר, שמדובר כאן שהלווה אמר שהוא הולך לטרוח ולהביא את הכסף באותו יום^ז, אולם אם הוא אומר שהוא עומד להביא בתקופה הקרובה [או בעוד כמה ימים וכדו'], רשאי המלוה עדיין לאכול מהפירות, ואינו צריך להפסיק לאכול עד פרעון ההלוואה.

מנהג האמוראים באכילת פירות המשכנתא

רב כהנא ורב פפא ורב אשי לא אכלי בנכייטא, אמוראים אלו לא רצו לאכול מפירות המשכנתא, [כשהלוו כסף לאחרים וקיבלו שדה

כמשכנתא], ואף כשהיה זה 'בנכייטא', כלומר בניכוי סכום קטן מהחוב עבור כל שנה של השימוש בשדה, [וכמו שלמדנו בתחלת העמוד, שתלמיד חכם לא יאכל אפילו בנכייטא]. רבינא אכיל בנכייטא, אך רבינא היה נוהג לאכול מהפירות, אם זה בנכייטא.

טעמים של האמוראים במנהגם

אמר מר זוטרא, מאי טעמא דמאן דאכיל בנכייטא, מהו טעמו של רבינא שנהג להקל ולאכול מהפירות, מידי דהוה אשדה אחוזה, הוא למד דין זה ממה שמצינו בתורה בדין המקדיש שדה אחוזה, [שדה אחוזה' היינו שדה שאדם ירש מאחות אבותיו בארץ ישראל, לעומת 'שדה מקנה' דהיינו שדה שאדם קנה מאחר], שכן כתוב בתורה שהמקדיש את שדה אחוזתו, ורוצה לפדותה מהקדש, עליו לשלם 50 סלעים [-שקלים] עבור 49 שנה [שיכול לפדותו ולקבלו רק עד היובל, כי ביובל יחזור השדה לכהנים], על כל בית זרע חומר שעורים, [-שטח שאפשר לזרוע בו כור שעורים], וכשמחלקים 50 לארבעים ותשע שנים, יוצא שהוא משלם סלע ופונדיון [-מטבע קטנה] לכל שנה, ומשם אנו למדים לאכילת פירות במשכנתא.

מבארת הגמרא

שדה אחוזה, מצינו בדין מקדיש שדה אחוזה, [שדה שירש מאבותיו], לאו אף על גב דקא אכיל פירי טובא, אף על פי שהקונה יאכל הרבה פירות, אמר רחמנא, אמרה התורה, [דף סז ע"א] קא פריק לה בארבעה זוזי, שאפשר לפדותו מהקדש בארבעה דינרים

ז. מאירי ד"ה כל שנהגו הב'.

לשנה, [כי סלע שוה ארבעה דינרים, ועל הפונדיון שהוא מטבע קטן לא דייק], שהוא בוודאי סכום קטן מאוד יחסית לשדה מלא פירות, **הכא נמי לא שנה**, כמו כן בעניינינו, בתשלום על שדה של משכנתא, אין הדין שונה, ומשם אנו למדים שניתן לשלם סכום קטן על שדה, גם אם הוא מוציא בסוף הרבה פירות.

טעם האוסר לאכול בנכייטא

ומאן דאסר, והאוסר לאכול פירות בנכייטא, **אמר לך** סובר, שאין ללמוד משם,

שהרי **שדה אחוזה הקדש היא**, ואין קונים שדה מהקדש [אלא 'פודים' אותה], **ורחמנא אוקמיה אפדיון**, והתורה קבעה את הסכום בו אפשר לפדות מיד ההקדש, [כלומר סכום קטן זה אינו על שכירות או קניית השדה, אלא הוא סכום סמלי ל'פדיון'], **הכא הלואה היא**, מה שאין כן כאן במשכנתא, הרי מדובר בהלואה, ואסור לתת שום הוצלה למלוה עבור ההלואה, **ומיחזי כרבית**, ועל כן אם יקבל המלוה הרבה פירות עבור סכום קטן מאוד, הרי זה נראה כרבית.

סיכום העניינים היוצאים להלכה

שימוש במשכון

א. הלכה ראשונה שלמדנו כאן, היא הלכה מאוד שכיחה.

אדם מבקש מחבירו הלואה דחופה של מאה אלף ₪ ליומיים, והמלוה חושש לכספו ומבקש שהלווה יתן לו את הרכב שלו כמשכון לבטחון פרעון החוב, האם מותר לו להשתמש ברכב ביומיים האלה.

ילד שהלוה לחבירו חמישים ₪ והלה נתן לו כמשכון את האופניים החדשים שלו, או את המשחק שלו לכמה ימים, האם מותר לילד המלוה להשתמש עם האופניים ולנסוע איתם בהנאה, וכן להשתמש במשחק עד פרעון ההלואה.

לפי מה שלמדנו בעמוד זה, יוצא שישנם ארבעה סוגי משכונות, ונסכם אותם הלכה למעשה.

1. 'לא מסלקי'

בסוג משכון של 'לא מסלקי', שמסוכם ביניהם שאין באפשרותו של הלווה לפרוע את החוב בתוך הזמן ולבקש חזרה את המשכון. לשיטת רש"י מותר באופן זה להשתמש במשכון אף ללא תשלום כלל, מפני שזה כמו קנין לגמרי. אולם הרמ"א¹ מביא חולקים על זה, ולהלכה למעשה יש להחמיר שלא להשתמש במשכון אף אם זה 'לא מסלקי'.

אבל 'מסלקי', דהיינו שהלווה יכול בכל עת לפרוע את חובו, ולקבל את משכונו, אסור לכולי עלמא, אפילו אם המלוה אינו יכול לסלקו, דהיינו לדרוש שיפרע את חובו, אם לא באופנים דלהלן.

2. 'משכנתא דסורא'

'משכנתא דסורא' הוא סוג משכון שפירעון החוב יעשה על ידי ההשתמשות במשכון, והלווה יקבל חזרה משכנו בלא תשלום מזומנים, לפי כל השיטות מותר למלוה להשתמש בו גם ב'מסלקי', [כלומר גם אם הלווה רשאי לסלק את החוב בתוך הזמן ולקבל את משכנו]^ט. בדוגמא של הילד שלווה חמישים ₪ ונתן אופניים כמשכון, יאמר הלווה למלוה שאם הוא רוצה הוא יכול להחזיק את האופניים ולהשתמש בהם למשך חמישים ימים, וינכה בכל יום שקל אחד עבור ההשתמשות, ולאחר חמישים ימים יחזיר לו את האופניים בלא כסף, ולא ישאר כלום מהחוב. [אגב, לאחר שקבעו ביניהם הסכם זה, מותר ללווה לבוא ולפרוע את כל החוב, ויקזז רק את אותם הימים שהשתמש בהם, ולבקש את משכנו, אבל המלוה אינו יכול בתוך זמן זה, לדרוש מהלווה שיפרע החוב].

3. 'משכנתא בנכייתא'

ישנו סוג נוסף של משכנתא, שמנכים כל יום שקל אחד מהחוב, אולם בסוף התקופה נשאר חלק מהחוב [כגון בדוגמא הנ"ל, מנכים שלשים ₪ לכל התקופה, ועדיין נשאר חוב עשרים ₪]. לדעת הבית יוסף בשו"ע^ט אסור לעשות כן, ולדעת הרמ"א מותר, ואין שום הבדל בזה בין תלמיד חכם לאדם רגיל.

4. 'קיצותא'

משכון עם 'קיצותא', שבו מסוכם ביניהם שבחצי מתקופת ההלוואה יאכל המלוה את הפירות [בחנים לפי לישנא קמא, או בתשלום סמלי לפי לישנא בתרא], ובחציה האחר יאכל המלוה את הפירות בתשלום מלא על ידי קיזוז מהחוב. גם במשכון זה, מותר לעשות כך בתשלום סימלי רק לנוהגים כדעת הרמ"א, כלישנא בתרא [דעדיף מנכייתא גמ'], אך לנוהגים כדעת השו"ע אין היתר אלא רק ב'משכנתא דסורא'.

החילוקים בין יכול לסלקו או לא

ב. עוד למדנו בגמרא כמה הבדלים להלכה, בין משכון שהלווה יכול לפרוע את ההלוואה באמצע התקופה, ולקבל חזרה את משכנו, והוא הנקרא אתרא דמסלקי, לבין משכון באתרא דלא מסלקי, היינו שאין הלווה יכול לפרוע באמצע התקופה, אלא המשכון ישאר בכל אופן בידי המלוה, עד סוף התקופה.

גביית חוב ממשכנתא של האב

ההבדל הראשון הוא, לענין מי שהלווה כסף לאדם אחר וקיבל שדה כמשכון ומת, והיה גם חייב כסף לאדם אחר, יכול המלוה שלו לגבות מיורשיו את המשכון ואת פירותיו רק באתרא דלא מסלקי, שאז דינו כקרקע ומשתעבד לבעל חוב, אבל באתרא דמסלקי הרי זה כחוב רגיל, ואין אפשרות לגבות זאת מהיורשים.

ט. שו"ע שם. רבית הלכה למעשה פרק יט סעיפים ח - טו. י. שם. רבית הלכה למעשה שם סעיפים ו, ז.

גביית חוב ממשכון יתומים - להלכה

הלכה זו אינה מובאת בשו"ע, וביאר הש"ך^א שמכיון שתיקנו הגאונים שהיורש ישלם את חובות אביו גם ממטלטלים ולא רק מקרקעות^ב, ממילא הבדל זה בין מסלקי ללא מסלקי שוב אינו נוגע, שהרי אף באתרא דמסלקי, שהמשכון הוא כמטלטלים כשאר חוב רגיל, יוכל המלוה לגבות מהיורשים.

ירושת בכור

ההבדל השני הוא, שאם הלוה על משכון קרקע והמלוה מת, בנו הבכור יקבל פי שנים בירושת אביו מהמשכנתא רק באתרא דלא מסלקי, שאז הוריש להם אביהם משכון שאי אפשר לסלק אותו ממנו, והרי זה נחשב מוחזק, אבל באתרא דמסלקי אין הבכור מקבל פי שנים. וכן נפסק להלכה למעשה^ג.

שמיטת כספים

ההבדל השלישי הוא, לגבי שמיטת כספים, שבאתרא דמסלקי הרי הוא כחוב רגיל, ושביעית משמטתו, אבל באתרא דלא מסלקי אין השביעית משמטת את החוב. גם זה נפסק להלכה^ד.

כשמסלקו איזה פירות משאיר

ג. הלכה נוספת שלמדנו כאן, שכאשר הלווה בא לסלק את המלוה מהקרקע הממושכנת, אם המלוה כבר עשה קנין בפירות המונחים בשדה, אין הלווה יכול לסלקו מהם, אבל כל עוד שלא עשה בהם קנין, הרי הם בכלל הקרקע, והלווה יכול לסלקו מהם. ואף אם הם נמצאים כבר בכליו של המלוה, הרי נפסק בחושן משפט^ה שכליו של לוקח ברשות מוכר אינם קונים ללוקח, ולכן יכול הלווה לסלקו מהם^ו.

מלוה שאמר שיסתלק האם צריך קנין

ד. עוד למדנו כאן בענין 'פטומי מילי', שאף אם המלוה אמר ללווה בשלב הגמר של ההלוואה לפני נתינת הכסף, שהוא מוכן להסתלק מהמשכון, אם במקום זה נהוג דלא מסלקי, אין הדברים מחייבים אותו והוא אינו חייב להסתלק משם, כיון שתנאי זה הוא לטובת הלווה, הלווה צריך לומר זאת ולא המלוה, ורק אם עשה קנין, זה יחייב אותו להסתלק. אבל אם מיד בהתחלת ההלוואה, אמר המלוה שהוא מוכן להסתלק מהמשכון, זה מחייב אותו גם בלא קנין, כיון שכל ההלוואה לא ניתנה אלא על דעת כן^ז.

סוף עמוד יד

יא. סי' קעב ס"ק כז. יב. שו"ע חו"מ סי' קז ס"א. יג. שו"ע חו"מ סי' רעח ס"ז. יד. שו"ע חו"מ סי' סז ס"ב. טו. שו"ע סי' ר ס"ג. טז. טור סי' קעב ובית יוסף. יז. טור שם.